

Bibliografinė apskaita Latvijoje

Anita GOLDBERGA

Latvijos nacionalinė biblioteka, 14 K. Barona str., Rīga, LV-1423 Latvia, el. p. anita.gold@lnb.lv

IFLA Bibliografijos sekcijos misija – „vystyti visuotinę bibliografinę apskaitą (UBC), skatinant standartizaciją ir naujausias praktikas, kuriant bibliografinės informacijos turinį, jos tvarkymą, platinimą ir išsaugojimą“¹.

Be abejo, bibliografus jaudina interneto užkariavimas. Čia tinka Michaelo Gormano palyginimas: „užtikrinti interneto bibliografinę apskaitą – tai tas pats, kas apgyvendinti dramblių kambaryje“². Galima sakyti, kad Latvijoje viena dramblio koja jau yra kambaryje.

Privalomojo egzemplioriaus įstatymas

Privalomojo egzemplioriaus tradicija Latvijoje egzistuoja nuo 1588 metų. Jo pateikimo tvarką nuo 1997 m. iki šiol reglamentuoja „Įstatymas apie spausdintų ir kitų leidinių pateikimą Latvijos nacionalinei bibliotekai“.

Šiame įstatyme yra daug netobulumų:

– didėjant knygų kainoms ir mažėjant tiražams, esamas privalomųjų egzempliorių skaičius leidėjams yra per didelis ir finansiškai neapsimoka;

– privalomųjų egzempliorių skaičių pataria sumažinti Europos Sąjungos ekspertai;

– nedrausmingas privalomųjų egzempliorių pateikimas – yra leidėjų, kurie visiškai nepateikia savo leidinių arba labai vėluoja ir pateikia po to, kai tiražas patenka į prekybos tinklą;

– pastaraisiais metais labai padidėjo elektroninių ir interneto leidinių skaičius, todėl būtina apibrėžti šių leidinių privalomųjų egzempliorių pateikimo tvarką.

2003 m. darbo grupė, vadovaujama Latvijos nacionalinės bibliotekos, parengė naują įstatymo projekto tekstą, kuriame patikslinti esami terminai ir pasiūlyti naujų terminų aiškinimai, sumažintas privalomųjų egzempliorių ir bibliotekų, kurios juos gauna, skaičius, nustatyta elektroninių ir interneto leidinių, leidžiamų Latvijoje, kaupimo ir prieigos prie jų tvarka.

Įstatymo projektas priartins privalomojo egzemplioriaus pateikimo tvarką Latvijoje prie kitų Europos Są-

jungos šalių įstatymų ir praktikos. Šis projektas suderintas suinteresuotų ministerijų lygiu ir toliau koordinuojamas, prieš pateikiant jį balsavimui Seime.

Bibliografinės apskaitos standartai ir kiti normatyviniai dokumentai

2003 m. Bibliografijos standartizavimo ir bibliotekų darbo technikos komitetas buvo reorganizuotas į Muziejų, archyvų ir bibliotekų darbo standartizavimo technikos komitetą (MABSTK). Muziejų, archyvų ir bibliotekų darbo standartizavimas dabar planuojamas centralizuotai. Kai kurie nauji tarptautiniai standartai, publikuoti 2003 m. ir adaptuoti 2004 m., taikomi tiek bibliotekoms, tiek muziejams bei archyvams.

Iki 2004 m. MABSTK darbo grupė parengė ir išleido 23 šakinius ir su bibliotekų darbu susijusius standartus, įskaitant visus ISBD grupės standartus ir 2 normatyvinius dokumentus pagal tarptautinius standartus. Užregistruotų šakinių standartų sąrašas skelbiamas internete *Latvijas standarts* puslapyje (www.lvs.lv) ir kataloguose bei IFLA žiniatinklio puslapyje (www.ifla.org/VI/3nd1/isbdtran.htm).

Jau išverstos ir 2004 m. išleistos katalogavimo taisyklės *Anglo-American Cataloguing Rules (AACR2)* ir *ISO 5127: Information and Documentation – Vocabulary*.

Vykdyti bibliografinę apskaitą Latvijoje taip pat padeda:

– UDK ir LCSH (Nacionalinė biblioteka) + MESH ir AGROVOC (kitos mokslinės bibliotekos);

– MARC21, UNICODE, Z39.50 (mokslinių bibliotekų suvestinis katalogas); UKMARC (kurį kol kas naudoja viešosios bibliotekos);

– *Dublin Core* (išverstas į latvių kalbą);

– *International Cataloguing Code* projektas (išverstas į latvių kalbą);

– *FRBR* (verčiamas į latvių kalbą).

Katalogų ir duomenų bazių sistema

Nacionalinė bibliografija

Visi knygų bei tęsiamųjų išteklių privalomieji egzemplioriai, gaunami Latvijos nacionalinėje bibliotekoje, yra užregistruojami nacionalinės bibliografijos duomenų bazėje Aleph500 sistema: 2004 m. Monografijų ir tęsiamųjų išteklių duomenų bazėje buvo per 80 000 įrašų, Nacionalinės analitikos duomenų bazėje – 1 300 000 įrašų (<http://www.lnb.lv>).

Monografijų ir tęsiamųjų išteklių duomenų bazėje yra sukaupta informacija nuo 1960 m. Ji nuolat papildoma retrokonversijos įrašais. Rankraščių ir senų leidinių (nuo 1525 m.) bibliografiniai duomenys yra Senujų spaudinių duomenų bazėje (<http://www.lnb.lv>).

Nacionalinės analitikos duomenų bazėje yra informacija apie straipsnius, išspausdintus Latvijos periodiniuose leidiniuose bei apie Latviją ir latvius (*Lettica*), pradedant 1991 m.

Problemų kelia serialiniai leidiniai, nes jiems iki šiol įrašai rengiami du kartus – Aleph500 ir ISSN OSIRIS programine įranga (PI). Tariamasi su Tarptautiniu ISSN centru dėl šio darbo optimizavimo.

Mokslinių bibliotekų suvestinis katalogas

Nuo 2000 m. aštuonios mokslinės bibliotekos turi tiesioginę operatyviają prieigą, sukurtą Aleph P1 (2000 m. pradžioje – 260 000 įrašų) ir susietą su autoritetinių įrašų duomenų baze (48 000 įrašų – <http://www.linc.lv>). Joje yra konvertuoti įrašai, anksčiau parengti VTLS ir ALISE P1. Aštuonios mokslinės bibliotekos rengia bibliografinius įrašus suvestiniam katalogui, pridėdamos savo fondų duomenis.

2000 m. pradėjus sisteminimą kompiuteriniame kataloge pasidarė aišku, kad sisteminant spausdintą produkciją UDK klasifikacijos indeksais ir naudojantis anglišką *UDC Master Reference File* vartotojams, nemokantiems anglų kalbos, visavertė teminė paieška nebus prieinama.

Vartotojas mieliau ieško reikiamos informacijos formuluodamas savo užklausą žodine išraiška. Nuspręsta pradėti sisteminti spausdintą produkciją, sukuriant dalykines rubrikas. Dalykinimas buvo dar neištobulinta Latvijos bibliotekininkystės mokslo kryptis, nebuvo jokių universalių dalykinių rubrikų sąrašų latvių kalba. Nuspręsta pradėti dalykinimą verčiant reikalingas rubrikas iš JAV Kongreso bibliotekos leidinio *Library of Congress Subject Headings (LCSH)* ir pritaikyti latvių kalba Kongreso bibliotekos dalykinimo metodiką *Subject Cataloguing: Manual: Subject Headings*. Šiuo metu išversta ir adaptuota latvių kalba 45 000 dalykinių rubrikų. Ši informacija dar

nėra visiškai kontroliuojama: neužtenka išteklių dalykų autoritetiniams įrašams parengti. Tęsimas dalykinių rubrikų sąrašo redagavimas ir autoritetinių įrašų sudarymo metodikos rengimas.

Įrašų kokybės ir dalykinimo kontrolę vykdo Latvijos nacionalinė biblioteka. Nacionalinių leidinių bibliografiniai įrašai iš Nacionalinės bibliografijos duomenų bazės kopijuojami į suvestinį katalogą. Viešosios bibliotekos šiam tikslui taip pat naudojasi Nacionalinės bibliografijos duomenų baze (protokolas Z39.50). Tokiu būdu valstybiniu lygiu numatoma užtikrinti vieningų bibliografinių įrašų rengimą. Šiuo metu tik mokslinių bibliotekų suvestiniame kataloge vykdoma autoritetinė autorių, kolektyvų ir unifikotų antraščių apskaita.

Kitos duomenų bazės (Latvijos akademinė biblioteka)

Latvijos akademinė biblioteka naudoja LiberMedia sistemą ir UNIMARC formatą, o prieigą prie savo fondų užtikrina per Z39.50 tinklų sietuvą <http://www.acadlib.lv/e/> (įrašus galima žiūrėti ir UNIMARC formatu). Latvijos akademinė biblioteka užtikrina prieigą prie Užsienio periodikos rodyklės (suvestinio katalogo tų užsienio periodinių leidinių, kuriuos nuo 1933 m. gaudavo Latvijos bibliotekos ir informacijos centrai) [http://www.acadlib.lv/data Form=IELBIBL](http://www.acadlib.lv/data/Form=IELBIBL) ir prie Latvijos „pilkosios“ literatūros duomenų bazės <http://www.acadlib.lv/e/database/>.

Regioniniai suvestiniai katalogai

Latvijos regionuose pradėti kurti suvestiniai katalogai, kurie peržengia vieno rajono ribas, pavyzdžiui, Šiaurės Kurzemės virtualus katalogas <http://katalogs.biblioteka.ventspils.lv/alise/biblvirtadv.asp/lang=en&opt=2>.

Tokie suvestiniai katalogai pradėti kurti įgyvendinant Valstybinę vieningą bibliotekų informacijos sistemą (VVBIS). Šį darbą vykdo Bibliotekų informacinio tinklo konsorciūmas. Nuo 2004 m. vasario Konsorciūmas buvo reorganizuotas į valstybinę agentūrą Kultūros informacinės sistemos (KIS).

Agentūra yra valstybinė įstaiga, priklausanti Kultūros ministerijai. Jos veiklos tikslas – užtikrinti visuomenei prieigą prie bibliotekose, archyvuose ir muziejuose sukauptų informacijos šaltinių ir kultūros vertybių, sukuriant integruotą automatizuotą informacijos tinklą, kuris poetiškai vadinamas „Šviesos tinklu“.

Pagrindinės agentūros funkcijos:

– vystyti bibliotekų, archyvų ir kitų organizacijų informacines sistemas;

– užtikrinti bibliotekose esančios informacijos apdorojimą, kaupimą ir platinimą.

Bendradarbiavimas

Padedant valstybinei agentūrai KIS bei Latvijos nacionalinei bibliotekai, realizuojamos svarbios bibliografinės apskaitos kryptys: standartizavimas, kokybės kontrolė, vienkartinio katalogavimo principai, autoritetinė apskaita, bendradarbiavimas, mokymo procesai. Regioninės bibliotekos per Z39.50 protokolą ne tik gali įsigyti joms būtinus bibliografinius įrašus iš Nacionalinės duomenų bazės ir katalogų. Jos aprūpina regioninės periodikos įrašais Nacionalinės analitikos duomenų bazę.

Bendradarbiaujama su valstybinėje bibliotekoje Berlyne kuriamu *Zeitschriftendatenbank* (teikiami Latvijos nacionalinės bibliotekos periodinių leidinių įrašai). Dalyvaujama Rusijos nacionalinės bibliotekos Rusiškų knygų (1918–1926) retrospektyvinio suvestinio katalogo kūrimu. Ne taip sėkmingai bendradarbiaujama su Šiaurės šalių (NOSP) tęsiamųjų išteklių suvestiniu katalogu, tam trukdo įvairūs techninių sprendimų skirtumai.

Problemos ir sumanymai

Kaip minėta, pirmas žingsnis, kuris užtikrins Latvijos interneto išteklių bibliografinę apskaitą, bus privalomojo egzemplioriaus įstatymas. Jis įtvirtins Latvijos nacionalinės bibliotekos teises ir atsakomybę šioje srityje. Dar nepriimtas galutinis sprendimas dėl archyvavimo ir prieigos prie interneto išteklių organizavimo priemonių komplekso. Išbandėme Nedlib, peržiūrėjome *Nordic Web Archive* galimybes. Deja, Latvijos realijos yra tokios, kad šiandien šalies interneto išteklių archyvavimą (didesnę jo dalį) vykdo komercinė struktūra LURSOFT IT. Ji sukūrė naują paieškos priemonę *Siets*, *Google* atmainą, kuri pradėjo veikti nuo 2003 m. Ši organizacija savo serveriuose laiko valstybinės reikšmės registrus, kai kuriuos portalus, latvių liaudies dainų archyvą *Dainas archive*, laikraščių archyvą, žiniatinklio puslapius ir kitą reikšmingą informaciją. Paieškos mechanizmu *siets.lv* jau prieinama ir Latvijos nacionalinės bibliotekos kompiuterinio katalogo informacija, šis mechanizmas suteikia papildomas galimybes bibliotekoje esančių knygų paieškai. Vartotojas, naudodamas nesudėtingas sąsajas, gali ieškoti informacijos apie autorių ir originalo, ir latvių kalba, pavyzdžiui, McCullough, Colleen ar Makkalova, Kolīna. Ieškodami „Ivanauskaitė“, randame šios lietuvių rašytojos vertimus į latvių kalbą. Galima pratęsti susijusios informacijos paiešką, pavyzdžiui, peržiūrėti reklamą ir leidėjo informaciją apie šį leidinį su viršelio atvaizdu arba ieškoti recenzijų ar straipsnių apie konkretų leidinį Laikraščių bibliotekoje (visi tekstai, kuriuos gina autoriaus teisės, prieinami autorizuotam vartotojui). Galima labai greitai paieška pagal ISBN. Tokių galimybių kol kas neteikia bibliotekinės informacinės

sistemos, ir žinoma kodėl, – dėl lankstumo. Bendradarbiavimas rodo tolesnes bibliotekų ir interneto sistemintojų perspektyvas. Tarpusavio suinteresuotumo esmė – tikslūs autoritetiniai bibliotekų duomenys mainais į žymiai išplėstas paieškos galimybes vartotojui.

Interneto archyvo išteklių išlaikymas nacionalinei bibliotekai – sudėtingas ir brangus procesas. Be to, kaip ir televizijos ir radijo archyvo atveju, tai didelio kiekio informacijos dubliavimas. Nėra visiškai aiškios skaitmeninės informacijos ilgalaikio saugojimo perspektyvos. Norvegų projekto „Paradigma“ autoriai mano, kad „tik mažiau nei 1% interneto išteklių pateks į tam tikro lygio bibliografinį registravimą“³.

Todėl Latvijos nacionalinė biblioteka orientuojasi į specifinę bibliografinę apskaitą: daugiau dėmesio skiria autoritetinei apskaitai, dalykinimui, klasifikavimui, nes šios priemonės, sukurtos tradiciniams ištekliams, sėkmingai naudojamos automatizuotam interneto išteklių sistemimui (metaduomenų schemas taip pat rekomenduoja naudotis kontroliuojamais žodynais).

Nuo 2003 m., remiantis Bibliografijos instituto darbuotojų parengta metodika, pradėtas kurti reikšminių žodžių sąrašas iš Nacionalinės analitikos duomenų bazės straipsnių įrašų. Pradžioje buvo sumanyta dalykinti naudojant LCSH, bet vykdomo darbo apimtis ir analitikos specifika privertė pasirinkti reikšminių žodžių kūrimą. Jie vėliau bus panaudoti kuriant regioninius ir kraštotyros duomenis Latvijos viešosiose bibliotekose. Kadangi apie 15 bibliotekų jau siunčia įrašus iš krašto spaudos straipsnių į šią bazę, bendro reikšminių žodžių sąrašo naudojimas pagerins bibliotekų bendradarbiavimą (2004 m. vasarą buvo sukaupta per 20 000 reikšminių žodžių). Ši duomenų bazė – pati paklausiausia ir tarp bibliotekų, ir tarp įvairių organizacijų bei individualių vartotojų. Joje yra 1 300 000 analizinių įrašų, pradėdant 1991 m. Baigus knygų įrašų retrokonversiją, bus pradėti konvertuoti analitikos įrašai ir tuo pačiu išplėsta šios duomenų bazės retrospektyva. Kitas žingsnis – šių įrašų susiejimas su visateksčiais straipsniais, kurie yra LURSOFT Laikraščių bibliotekoje (kol kas joje yra ne visi latviški elektroniniai periodiniai leidiniai). Vyksta eksperimentas: autoriaus teisų apsaugą užtikrina kompanija LURSOFT pagal dvišalį susitarimą su leidėjais.

Pradėtos derybos dėl eksperimentinio projekto bendradarbiauti su leidėjais, suteikiant ISBN nuotoline prieiga ir pateikiant Bibliografijos institutui priešpublikacinius metaduomenis internetu.

Šiame straipsnyje pagrindinis dėmesys skirtas ne patiems serialiniams ir tęsiamiesiems ištekliams, bet analitinei prieigai prie jų, nes manome, kad skaitmeninėje epochoje prieiga tiesiog prie straipsnių svarbesnė nei prie pačių leidinių. Pridėtinė bibliotekų vertė – tai tikslūs metaduomenys, kurių negali sukurti automatizuotos indeksavimo programos.

Nacionalinės analitikos duomenų bazė – geras pagrindas nacionalinei dokumentų pristatymo sistemai.

Latviškas interneto išteklių apskaitos sprendimas gali

būti labai artimas Michaelo Gormano siūlomam katalogavimo piramidės modeliui, kuriam pritaria ir IFLA⁴.

Iš anglų kalbos vertė D. Petrauskienė

¹ <http://www.ifla.org/VII/s12/annual/sp12-04.htm>

² Gorman, Michael. The enduring library: technology, tradition, and the quest for balance. – Chicago, 2003. – P. 93.

³ The ParadigmaProject and its Quest for Metadata Solutions and User Services. – <http://www.ifla.org/IV/ifla70/prog04.htm>

⁴ Gorman, Michael. The enduring library: technology, tradition, and the quest for balance. – Chicago, 2003. – P. 92.